

Երբ կաքեաւիկ ծառին կ'իջնի
 Իր քաղցր ձէնով ճըլվըլ կ'անի
 Աշխարհս ըմէն¹⁰ զուարթ կ'անի
 Արուն ծովէն սիրտ կը հանի:
 Այ... աղուորիկ կաքեաւիկ:

Հաւքերն ըմէն ք'երնէկ¹¹ կուտան
 Հետ քէ կու գեան շարան շարան
 Քէո շուրջ եկած կը ճըլվըլան
 Ըսկի չիկայ քեզի նման:
 Այ... աղուորիկ կաքեաւիկ:

Անշուշտ զարմանալի է թէ ինչպէս «Անուշ»-ի և «Աղթամար»-ի ներշնչուած հեղինակը իր անուշով քշած է ոտանաւոր մը՝ որուն քանի մը բառն ու ձեւերը միայն փոխած է առանց իր կողմէն ո՛ր և է նոր գաղափար ու պատկեր դնելու:

Եթէ թուամանեանն արդարացնելու կէտ մ'ուզենք փնտռել, իր իսկ կնքած «Ժողովրդական երգեր» տիտղոսը պիտի ըլլայ անշուշտ, որուն տակ գետեղած է «Կաքաւի զովքը» ուզելով հասկցնել թէ աստուծոյ ժողովրդեան բերնէն զրի առնուած երգեր են:

Սակայն այս մեկնութիւնը դժուարութիւնը ա՛լ աւելի կը ծանրացնէ, քանի որ այդ հաշուով պիտի խլենք թուամանեանի հեղինակութենէն լաւագոյն և արժէքաւոր գործերը, ինչպէս են «Անուշ»-ը, «Սասունցի Դաւիթը», «Թմբկաբերդի առուի», «Մառոն», «Դեպի անհուն», «Հիւսիս», «Երկրորդ» և զեռ ուրիշ կտորներ (որոնց մէջն է և «Կաքաւի զովքը»), որոնք ամէնքն ալ «Ժողովրդական երգեր»-ու տակ հաւաքած է վերջին տպագրութեան մէջ (Կ. Պոլիս 1922-23), ուր անձամբ կատարած է վերջնական սրբագրութիւններ, կրճատումներ և փոփոխութիւններ:

Այս ոճով կ'արգարանայ կարծիքը այն գրագէտներուն որոնք բանաստեղծի երգերը կարգի դափնի մը հազիւ կը զիջանին շնորհել թուամանեանի՝ որ այնքան սիրուած է մեր ժողովրդէն:

Չենք կրնար ուրանալ ստորեկ հետեւողութիւնը զոր տեսանք, սակայն միւս կողմէն արդար չէ մերժել բանաստեղծի և մանաւանդ հայաշունչ և ժողովրդական բանաստեղծի տիտղոսը թուամանեանի՝ թէեւ աւելի ստորին աստիճանով քան Դուրեանն ու Տէրեանը:

Հ. ԵՂԱՍ ՓԵՏԻԿԵԱՆ

1. Հաւաքածոյ մ'է, ուր, ինչպէս կ'ըսէ Պ. Յ. Ճ. Սիրունի «Գրութեան եւ ընդօրինակութեան եւ զանազան երգեր» Պողոս Սեբաստեանի (Paul Sebastian) կողմէն. գրուած է Հոմի մէջ, հաւանօրէն 1830ի առնանքը, քանի որ մէջը կան յուշեր և նկարագրութիւններ մինչեւ 1824-5:

Կը յուսանք հետզհետէ հրատարակել ուրիշ կտորներ ալ որ շատ հետաքրքրական են, յատկապէս տաղեր և 1800ի առաջին քաղաքի ժամանակագրական դէպքեր:

2. 2* Տես Յ. թուամանեանի Բանաստեղծութիւններ, տպ. Բագու, 1908. էջ 99-100:

3. Գալա: - 4. Գեղեցիկ, սիրուն: - 5. Բոյնէն: - 6. Ճաշ ուտել: - 7. հիւսած, նկարած: - 8. Գոյն: -

9. Աղաւնի: - 10. Ամէն: - 11. Քեզի երեսնի:

ՕՐՈՒԱՆ ԳՐԳԵՐ

(ԳՐԱՆՈՍԱԿԱՆՆԵՐ)

ՌԷՆ

«Դեղակահարուածները» վէպ Ռուսական մեծ յեղափոխութիւնից: Փարիզ 1931. Դինը 20 ֆր.:

Այս «Դեղակահարուածներ»-ով Ռէն կը գրէ իր ամէնէն երկարապատում վէպը: «Հայրենիք» ամսագրին մէջ յայտնի է վիպասանը իր վիպակներով, որոնք ինչպէս նաեւ «Դեղակահարուածները» վէպին սահմանէն դուրս կ'ելլեն, և հեղինակը աւելի պատմիչի ընդունակութիւնը կը յայտնէ. ախորժելի պատմիչ մըն է բառին որոշ նշանակութեամբ:

Այս վէպին մէջ երբեք կը շեղի պատմութիւնէն և ռումանթիկ թոյլք մը կ'առնէ. շեղումը կարճատեւ է. պահ մը կը կարծես թէ Տոստոյեւսքիին մէկ վէպը կը կարդաս, և կը խաբուիս. զի Ռէն կ'ընտրէ պատմել, արուեստի հրապոյրով քեզ չ'ուզեր շլացնել:

Հիմնական սխալ մըն է նման նիւթ մը գրկել ռումանթիկ շրջանակէ մը: Ամէն պատկեր իր պատշաճ շրջանակը կը պահանջէ: Լէօի «Մելիքի Աղջիկը» կ'ուզես միշտ կարդալ, վասն զի ան միայն պատմութիւն չէ, այլ ռումանթիկ վիպասանութիւն:

Ինչ է այս վէպին նպատակը:

Շատ պարզ. համաշխարհային պատերազմի պտուղն է Ռուսաստանի Պոլշեիկութիւնը. հեղինակն ալ յեղափոխական մտաւորական մըն է, և դաշնակցական. հալածուած պոլշեիքներէն. Տոստոյեւսքիի ակնոցով չի դիտեր Ռուսաստանի դատաւորները. աներեւակայելի ապուշութիւն կը մտցնէ նոյն դատաւորներու աշխրաւ դատաւարութեան մէջ: Յոյց կու տայ թէ Դաշնակցութիւնը ո՛րքան սոսկալի և միանգամայն անախորժելի նկատուած

է խուժանավար Ռուսաստանի մէջ: Հեղինակը ցոյց կու տայ թէ ինչպէս անմեղ կոշկակարներ, վարժապետներ, տիրացուներ և տէրտէրներ անիրաւօրէն զնդակահար կը տապալին. և ի վերջոյ նոյն դահիճները իրենք ալ իրենց արժանաւոր պատիժը կը գտնեն:

Նիւթը իրօք վիպասանական է, ուր հեղինակը կարող էր ցոյց տալ արուեստի էջեր. և արդէն արուեստը կարելի է մոցընել ամէն նիւթի մէջ, բաւական է որ հեղինակը քաջ ու վարպետ արուեստագէտ ըլլայ: Արուեստը խտրել չի դնել այս կամ այն առարկաներուն մէջ:

Վիպասանական երկասիրութեան մէջ հարկ է որ հեղինակը իր մտքէն հոսեցնէ քնարերգական գիւտեր, յեղաշրջէ պատմութիւնը և այնպիսի շքեղ պատմութեան մը ձգէ իրականին վրայ, որ ընթերցողը սքանչացած, առանց ընդհատումի շարունակէ կարդայ և աւարտէ ընթերցումը, և ցաւի որ շուտով կը վերջանայ այն զրաւան ըմբռնութիւնը:

Ռէն, ինչպէս ըսի, չէ ուզած պատմական իրապաշտութիւնէն դուրս ելլել. չէ կարելի ըսել որ ինքը անընդունակ ըլլայ արուեստի գործ մը արտադրելու: Իրապաշտ է, սակայն իր պատմածներէն շատ մասերը անկարելի է որ իրական ըլլան: Ռէն դատարաններու մէջ անիրական դէպքեր ստեղծեր է. առանց ատոր չէր կրնար կենդանութիւն տալ իր գրութեան:

Հեղինակը իր այդ աշխատութեան մէջ յայտնած է իր նկարագիրը, իր գաղափարները, իր կուսակցութեան գոյնը, իր ներքին ձգտումները: Եւ ինքը քաջութիւն ունեցեր է անիրականը իրական ցուցնել — զոչեւ իբրեւ զճշմարիտ ցոյցանել, ինչպէս կ'ըսէ Նարեկացին Ս. Գրիգոր՝ իր «Երգոց երգոյն» մեկնութեան մէջ:

Եւ այնքան կը չափազանցէ անիրականին մէջ, որ անկարելի կը դառնայ վրաստանութիւն մ'ունենալ նոյն իսկ իրական դէպքերուն վրայ:

Վիպական կապակցութիւնը աղարտուած է, կը սկսի արկածախնդիր, իսկ շա-

ըունակութիւնը և վերջը կը ցնդին գնդա-
կահարեալներու անողորմ չարատանջ ող-
բերգու տեսարաններուն մէջ:

Ուրեմն գնդակահարեալներու պատմու-
թիւնը վիպասանութիւն չէ, այլ անիշխան
իշխանութեան, ապօրէն օրէնքովը անմեղ
մեղաւորներու գլուխներուն հնձումի նկա-
րագրութիւնը:

Պատմութեան ոճը յարմար յերկրու-
մով պերճօրէն յարգարուած զարդարուած:
Մռայլ ու շռայլ ոճէն զտուած, նշուա-
զարդ մաքուր, կենդանի և անեղծ կը մնայ
Ռէնի այդ հեղինակութիւնը:

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

ԹՈՄԱՍ Ա.ԼՈՒԱ ԷՏԻՍԸՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԻՐԹ մարդկութեան տարե-
գրութեանց մէջ միակը պիտի ըլլայ կար-
ծես յարգանքի և պաշտամունքի այն
ցոյցը որ տեղի ունեցաւ Էտիսընի թաղման
պահուն. վայրկեան մը համատարած խա-
ւար ամբողջ Նիւ-Եօրքի մէջ:

Միտքս կը սլանայ նոյնհետայն զար-
հուրելի վայրկենին, երբ տիեզերքի ար-
հաւիրքներուն մէջ Արեգակը կը խաւարէր՝
Լոյս-Արարչի մահուան ի տես:

Էտիսըն ալ, թէեւ հասարակ մահկա-
նացու, սակայն ստեղծագործողն եղաւ այն
լոյսին ու միլիոնաւոր ու բիւրաւոր լոյ-
սերուն որոնցմով աշխարհ կ'երջանկանայ
ամէն օր: Արեգակն էր ուրեմն որ պահ
մը խաւարէին ոչ թէ Նիւ-Եօրքի, այլ և
ամբողջ աշխարհի բոլոր լոյսերը՝ ծնունդ
և ցոլացում այն մեծ հանճարին որ ոչ
ես է:

Մարդկութեան ամենամեծ նպաստա-
մատոյց հանճարին կեանքն ու գործերու
մաս մը արդէն արձանագրուած են ժա-
մանակին թերթիս՝ էջերուն մէջ, ամէն
անգամ որ իր մեծ գիտերով աշխարհս

կը զղրէր՝ գիտուններու հիացումին և
ժողովուրդներու երախտագէտ աղաղակ-
ներուն մէջ:

Մեծ գիտերու մարդը ծնած է Օհիոյ
գաւառին Միլան քաղաքը՝ 11 Փետրուար
1847ին. մեռաւ West Orange-ի մէջ
(18 Հոկտ. 1931ին):

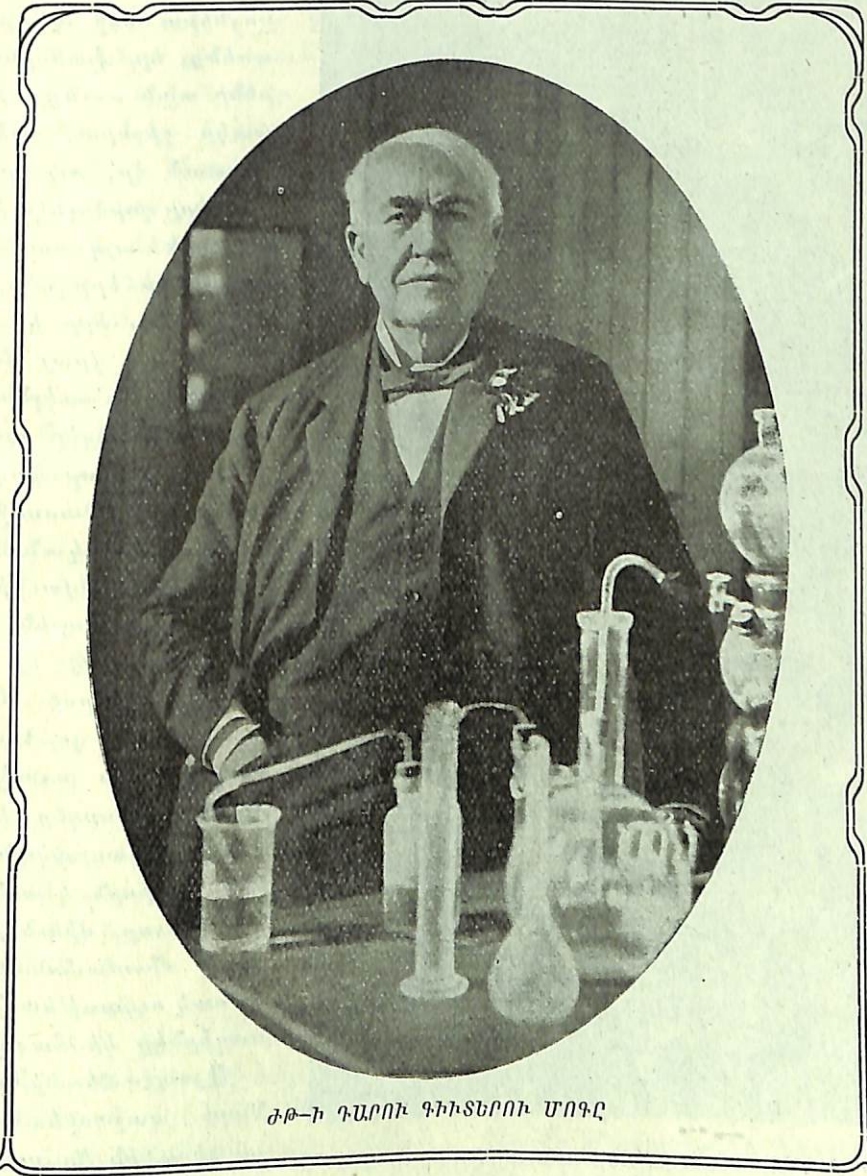
Առասպելի մը կը նմանի անոր կեան-
քը. այնքան տարօրինակ է և անակըն-
կալներով լեցուն: Գրեթէ դպրոցի երես
չտեսնող տղայ մը որ ամէնէն մեծ գի-
տուններն ալ կ'ապշեցնէ. օրապահիկի
կարօտը՝ որ յետոյ միլիոններով տոլար-
ներու երեսին կը ծիծաղի:
Ժողովրդական խոնարհ խաւի
զաւակ՝ որուն հետ ծանօթա-
նալու պատիւը կ'ունենային
Պապ ու Թագաւոր: Ու Էտի-
սըն իր գերագոյն փառքին մէջ՝
միշտ համեստ կը մնար. իր
գիտութեան ու գիւտերու հան-

ճարը՝ միշտ բնութեան գաղտնիքներուն
ետեւէն կը վազէր, միշտ ի նպաստ մարդ-
կութեան, տառապանք մը նուազեցնելու,
զիւրութիւն մը, երջանկութիւն մ'աւել-
ցնելու մարդկութեան:

Իր մայրը օր մ'իրեն ըսած էր. «Դուն
մեծ մարդ պիտի ըլլաս». չեմ գիտեր
մարգարէութիւն էր այդ. եւ սակայն
կեանքի պայքարը՝ ինչպէս ամէն մահա-
ցուի՝ իրեն դէմ ալ կը ծառանար. ու
եղաւ ան հետզհետէ պատառ մը հացի
համար՝ բանջարավաճառ, լրագրավաճառ
ու բնութեան նիւթերուն հետ խաղացող
մէկը: Հրապարակէն շոգեկառքի վրայ կը
բարձրանար թերթերը վաճառելու. ու սով
կրնար գուշակել թէ հոն, այդ անձուկ
խորշերէն մէկուն մէջ խճողած շիշերով,
ձագարներով, զաւաթներով, բնութեան
գաղտնիքները խուզարկող հանճար մը
կ'եփէր՝ փորձի ենթարկուած եռուեփ
նիւթերուն հետ:

1. Տես «Բազմավէպ» 1878, էջ 89. 1880, էջ 63.
1889, էջ 379. 1890, էջ 40, և այլն:

Խեղճ Էտիսըն, երբեք կրնա՞ր խորհիլ զանգուածը ճնշէ, միշտ դէպ ի լոյս աշ-
թէ պահ մը իր երազները պիտի ցնդէին խարհ կ'արձըկէ իր ծիւերը և կ'աճի, կը
ճիշտ այն հետախուզութեանց պատճա- մեծնայ աւելի ուժեղ և հսկայ:
ռաւ, որոնք հրդեհի մատնած էին օր մը Նոյնը պատահեցաւ Էտիսընի:

ԺԹ-Ի ԴԱՐՈՒ ԳԻՏԵՐՈՒ ՄՈԳԸ

կառատորմի բաժին մը — իր քիմիական
աշխատանոցը — ու Էտիսըն բարոյապէս
ու նիւթապէս դուրս, փողոց կը նետուէր
իր ճակատագրին, զոհ տալով նաեւ իր
լսողութիւնը:

Նպաստաւոր միջավայրը անշուշտ հան-
ճարի զարգացման մեծապէս կ'օգտէ. բայց
հանճարը կենսունակ սերմ մըն է, որքան
ալ խոր թաղուած ըլլայ ան ու հողի

Փորձանքը, աղքատութիւնը զինքը չը-
կրցան վհատեցնել. լրագրավաճառը՝ լրա-
գրապետ, լրագրապետը միանգամայն ըն-
թերցասէր ու իր փորձառական գիտու-
թեանց սեւեռումներուն մէջ կը յարատեւէր
յամաւորէն, մինչեւ որ, օր մը, Էտիսըն
հերոս և հաւճար հռչակուէր: Եւ այդ շատ
չուշացաւ:

Ճիշտ հոն, Mount Clemens-ի կայա-